

4.

Albu mõis (Foto: J. Vali)

PLEKK-KATUS

HOOLDUS JA PARANDAMINE

Katusekattematerjalina tuli plekk kasutusele juba 17. saj. (nt. vaskplekist katus Suurgildi väravahoonele), jäädes aga tollal siiski veel üsna harvaesinevaks nähtuseks. Laiaulatusliku leviku saavutasid plekk-katused alles 19. saj.

SEATINA- e. PLIIPLEKK on üks vanimaid katusekattematerjale. See on kergesti töödeldav ning suhteliselt vastupidav sooladele ja happelihmadele. Samas on tina kasutamine vähenenud, kuna tegemist on tervistkahjustava materjaliga. Seda arvesse võttes tuleb seatinaplekiga töötades jälgida, et ei hingataks sisse tinatolmu ja –aurusid.

Pliiplekist katusega latern Suurgildi hoone fassaadil, 18. saj. (Foto: M. Loit)

VASKPLEKK on üks vastupidavaimaid (võib kesta kuni 300 aastat), kuid ka üks kalleimaid katusekattematerjale. Selle eelisteks on hea töödeldavus (pehmus) ning vananedes kaitsva roheline patina moodustumine vase pinnale. Puuduseks on asjaolu, et vaskplekilt alla voolav vesi võib määrada naabruses olevaid pindu.

Vaskplekki hakati esmakordselt kasutama 16. sajandil Hollandis, kust see levis edasi Põhja-Saksamaale, Skandinaaviasse ja Baltimaadesse. Vaskpleki omadused sobisid hästi tollase renessanss-stiili ideaalidega — katusepinnad muutusid üha keerukamaks. Siiski oli vask ka tollel ajal suhteliselt kallis materjal, mida kasutati vaid eriti oluliste hoonete juures (nt. kirikute tornikiivrid).

Plekitahtvi traditsioonilised mõõtmed on ca 61 x 120 cm.

Võru Ekateriina kiriku vaskplekist tornikiiver 2000. a. (Foto: T. Parmakson)

RAUDPLEKK on küll vastupidav katematerjal, kuid kõige kergemini roostetav ning seetõttu tugevat kaitsekihti vajav.

Raudplekki kaitsti peamiselt kahel erineval moel. Kuni tsingitud pleki kasutusele võtmiseni oli kõige levinum nn. **must plekk** (nt. algne katus Hugo Treffneri Gümnaasiumil aastast 1829-1830). Et must raudplekk ilmastikumõjudele vastu peaks, kaeti see nii sise- kui välisküljelt külmpressitud värnitsa või tinamennikuga. Lisaks värviti pleki välispind linaõlivärvi või puutõrvaga. Siiski kippus selline plekk sageli roostetama. Musta pleki traditsioonilised mõõtmed on 70,5 x 141 cm.

Purdi mõisa kabeli raudplekist katus 19. saj. (Foto: Ü. Puustak)

Teine raudpleki kaitsmise moodus oli selle tinatamine. Selleks kasteti plekk ühest servast hoides sulatina sisse, võeti seejärel välja ja kasteti vastasservast hoides veelkord tina sisse. Nii valmis nn. **valge plekk**. Tina on väga korrosioonikindel materjal. Valge pleki traditsioonilised mõõtmed on ca 25 x 33 ja 30 x 35.

Väike-Maarja kirikuaia barokk-kabeli tinatatud raudplekist katus 1998. a. (Foto: Ü. Puustak)

TSINGITUD PLEKK on värvituna väga vastupidav. Linaõlivärv kinnitub hästi kuumtsingitud pleki siledale pinnale.

Raudpleki tsinkimine sai alguse 1850ndate aastate keskel Inglismaal. See lahendas suuresti raudpleki liigkiire roostetamise probleemi.

1920ndatel aastatel jõudis Eestisse **tsingitud teraspleki** kasutamine. Plekitahvli traditsioonilised mõõtmed on 70,5 x 141 cm. Tänapäeval kasutatakse ca 75 x 125 cm tahvleid. Tsingikihi paksus peab olema üle 0,02 mm (20 µm).

Karuse kiriku tsingitud terasplekist tornikiiver 1998. a. (Foto: Ü. Puustak)

Puhast tsinkplekki kui vähem vastupidavat materjali kasutati 19. saj. lõpul peamiselt väiksemate detailide valmistamisel (nt. Martna kiriku tornitipp ja kuul), mõnel juhul aga siiski ka katusekattena.

Mäetaguse mõisa kabeli tsinkplekist katus, 19. saj. (Foto: Ü. Puustak)

HOOLDUS

Metallist katusekatte suurim vaenlane on rooste e. korrosioon. Roostetamine saab sageli alguse metalli kaitsva kihi mehaanilistest kahjustustest ja vee kogunemisest. Roostetamist põhjustab ka õhus leiduv saaste — vääveldioksiidi-, süsiniku- ja kloriidiosakesed ning katusele kogunev niiskust hoidev prügi. Samuti aga ka kontakt teatud teiste metallidega e. elektrokeemiline korrosioon (vask ja raud, roostevaba teras ja raud). Kui siiski ollakse sunnitud vaske raua või roostevaba terasega ühendama, tuleb kasutada tsingist või tinast vahelüli või -kihti.

Iga-aastasel katuse ülevaatusel tuleb tähelepanu pöörata:

- Roosteplekidele.
Roostealtid kohad on need, kus kuivamine on raskendatud (valtsid) ning kuhu koguneb prügi (lehed, oksad jms.).
- Värvide ja plekipinna mehaanilistele kahjustustele.

Neid võivad tekitada hooletus jää ja lume eemaldamisel ning oskamatu liikumine katusel.

- **Katusealuse seisundile.**
Uurida, kas pleki valtsid ja klambrid on piisavalt tihedad.
Plekk-katuse alune ruum peab olema hästi ventileeritud vältimaks vee kondenseerumist metalli sisepinnale, mis omakorda soodustab plekiklambrate ja naelte roostetamist ning mädaniku teket katuse kandekonstruktsioonidel.
- **Pleki kinnititele.**
Et plekk tugevama tuulega lahti ei tuleks, peavad naelad ja klambrid terved olema. Uued naelad ja klambrid peaksid olema kuumtsingitud.

Halvasti kinnitatud plekk. (Foto: J. Vali)

- Võimalikele kahjustustele on eriti tundlikud räästas, vihmaveerennid, vihmaveetorud, neelud, erinevad ühenduskohad ärklite, katuseakende ja korstnate juures ning valtsid. Väikeseid pragusid võib parandada jootmisega.

VÄRVIMINE

Tsingitud terasplekk-katuse säilimise seisukohalt on ülioluline selle korrapärase värvimine. Kui üks värv on andnud hea tulemuse, tuleks seda ka järgmisel korral kasutada. Kaasajal toodetakse väga palju erinevaid värve, mis teeb korduval värvimisel täpselt sama koostisega värvi leidmise üsna keeruliseks. Seetõttu on soovitatav märkida üles kasutatud värvitüübi nimi, värvimise aasta ja tooni number.

Varem värvitud plekipinna uuesti katmisel või parandamisel tuleb esmalt kindlaks teha kasutatud värvitüüp. Alkүүdvärviga kaetud katuse tunneb ära värvi tükkidena koorumise järgi, grafiitvärv läigib metalselt ja määrib sõrmeotsad hõõrumisel halliks, linaõlisisaldusega värviga kaetud pinna tunneb ära nn. krobelse krokodillinaha järgi.

Muinsuskaitseamet soovitab plekk-katuste värvimisel kasutada heade omaduste (kinnistub hästi, kerge hooldada) ja pika traditsiooni poolest tuntud **linaõlivärvi**.

Uut tsinkplekki ei või koheselt värvima asuda, kuna plekile vabrikus peale kantud kaitsekiht ei haaku värviga. Kõige parem on jätta katus vähemalt 2-3 aastaks värvimata. Enne värvima asumist tuleb see kindlasti hoolikalt pesta.

- **Katusepinna ettevalmistamine.**

Värvimata katus:

1. Puhastada katus prahist.
2. Pesta (5% ammoniaagilahusega), loputada sooja veega ja lasta kuivada. Nii eemaldatakse rasvad, õlid ja pinnale kogunenud mustus mis takistaksid värvi nakkumist plekipinnaga.
3. Eemaldada rooste kaabitsa või terasharjaga, harjata puhtaks.

Varem värvitud katus:

1. Puhastada katus prahist.
2. Kui värvitakse sama tüüpi värviga, tuleb vana lahtine värv ja rooste eemaldada kaabitsa ja terasharjaga (suuremaid katusepindu käsitleda

masinharjaga). Linaõli- või rasvase alküüdvärviga värvimisel võib kinnine vana värv alla jääda. Kui soovitakse vahetada värvitüüpi, tuleb eemaldada vana värv kogu katuse ulatuses (võib kasutada keemilisi vahendeid).

3. Pesta (5% ammoniaagilahusega), loputada ja lasta kuivada.

- **Kruntimine.** Soovitatav on kasutada traditsioonilist linaõlil baseeruvat tinamennikukrunti, mis loob värvile hea kinnistumisaluse.
- **Värvimine.** Parimad tingimused värvimistöodeks on pilvisel ja kuival päeval. Katus ei tohi olla päikesest kuumenenud ega ka niiske. Soovitatav on kasutada traditsioonilist linaõlivärvi (võtta võrdsetes osades toorest ja keedetud linaõli).

Õige on plekk-katust värvida **pintsliga**, kuna nii tasandub värv paremini ja ka nake aluspinnaga saab parem.

Soovitav on värvimist alustada katuseharjast ning liikuda räästa poole. Jälgida tuleb, et valtsidel ja teistel kinnituskohtadel oleks värvikiht piisavalt paks.

Kordusvärvimiste vaheks võib arvestada olenevalt ilmastiku ja mehaanilisest koormusest umbes 5 – 15 aastat.

PARANDAMINE

- Kui ilmneb, et katus nõuab parandamist, tuleb esmalt kindlaks teha kahjustuse iseloom, põhjused ja kahjustunud ala suurus. Alustada tuleb põhjuste likvideerimisest.
- Säilitada tuleks võimalikult palju vana kasutuskõlblikku plekki.
- Pleki pindmiseid kahjustusi (roosteplekid) on lihtne likvideerida puhastamise ja värvimise abil.
- Väiksemaid vigastusi võib parandada linaõlikitiga.
- Kui uuendamist vajab kogu katusekate, peab see nii tehniliselt teostuselt, materjalilt kui ka mõõtudel lähtuma vanast originaalplekist. Kui otsene eeskuju originaali näol puudub, tuleb lähtuda hoone valmimisajastule tüüpilisest lahendusest.
- Ühe või mitme tahvli asendamisel tuleb jälgida, et uus sobiks vanaga.
- Plekitahvli eemaldamisel tuleb olla eriti ettevaatlik valtside avamisel. Vältida tuleb pleki teravat murdmist — soovitatav on seda lahti rullida.
- Plekk-katuse vastupidavuse määrab suures osas valtside tihedus ja korrasolek. Traditsiooniliselt on valtse tihendatud linaõlivärnitsa ja kriidi seguga või tinamennikuga. Ka plekipinna värvimine lisab valtsidele tihedust.
- **Vanade hoonete katustel ei sobi kasutada polümeerse pinnakattega plekki ja profiilplekki!** Ka on nende vastupidavus võrreldes traditsiooniliste materjalidega märgatavalt väiksem.
- **Keerukamate tööde puhul tuleb pöörduda kvalifitseeritud plekksepa poole.**

**KUI TEGEMIST ON MÄLESTISEGA VÕI MUINSUSKAITSEALAL
PAIKNEVA EHTISEGA, KONSULTEERI KINDLASTI ENNE TÖÖDE
ALUSTAMIST MUINSUSKAITSEAMETI SPETSIALISTIGA!**

**PLEKK - KATUST HOOLDADES JA PARADADES EI TOHI UNUSTADA
TÖÖOHUTUST!**

Lisamaterjalid:

- Plekk-katus. Nõuanded hoolduseks ja parandamiseks. 1976.

Koostaja: Mari Loit